

Шыны

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда
түзүлгөттөгү
1965 ч.
ИЮЛЬ
28
СРЕДА
№ 176 (6193).
Өртөө 2 көп.

Тудугга шиитпирлиг үе

Хову-Асында «Тыва ко-
балыт» комбинатты тудуп
турарларга «Тыва кобалыт ту-
дугу» тудугжулары 408 дөр-
белчин метр чурттагы шөлүн
бериптаа, амгы үениң негелде-
нин баураа чаагайжыды тудуп,
дөдөн амнелге хоорайжыгазын
бергеннер. «Кызыл тудуг» тудуг
эргелелинин тудугжулары чыл-
дың баштайгы чартында чурт-
талга шөлүн ажыгалга дужаар
талазы-биле онаалгазын 83,6 хуу
күссетип, республика набыска-
лыгын ажылчы чоннарынга
6 муң ажыг дөрбелчин метр чурт-
талга шөлүн берип, оларны өрт-
кейнер. Бистин тудугжуларыны-
ң республиканың эске-даа хоорай-
ларында болгаш районнарында
чартык чылда бүдүргөн ажыл-
чууларга база хай. Кызыл хоорай-
да болгаш эске-даа хоорайлар-
да, суурларда, районнара тудуг-
жуларын кызымаккай, шудугу
күш-ажылды биле бүдүрүп, ажы-
галга киреринге чаптадып кел-
ген чурттагынын-даа, үлүстү-
нүн-даа болгаш кулутура-амыра-
ралында-даа тудугулар хей. Ту-
дугжулар, монтажниктер боттары-
ны күш-ажылчы күжүниңкири-
нин амгы үеде турар темпиден
биче-ле дүргөдөшкөргө болза, ол
объектилер ажылгала дүргөн ки-
рер деп чүве болу-ла билдингир-
ди.

Турар бүгү тудуг эргелелинин
бирги чартык чылда кылган ажы-
лыгын түңнели өөрчүгүтүп а-
вас болган. «Тыва тудуг» трест
(эргелелин эш Бематерини) нити-
ли-биле алды айлар дүргүзүндө
тудуг-монтаж ажылдарында үндү-
рер капитал салышкындан 695
муң рубльди чедир ажыглаваан,
азы ону 90,3 хуу күссеткен.
Ылангыя «Тыва даг-дүгү тудуг»
(начальниги эш Якушев) чылда
9 муң дөрбелчин метр чурттагы
шөлүн ажыгалга дужаар онаал-
гадан чүгө 1064 дөрбелчин
метри берип, чартык чыл пла-
нын чүгө 27,5 хуу күссеткен.
«Кызыл тудуг» (начальниги эш
Набоков) «Тыва кобалыт тудуг»
(начальниги эш Черкас) тудуг-
монтаж талазы-биле алды айлар-
нын онаалгазын база-ла күссет-
көөн. «Чадаана көдөз тудуг»
(начальниги эш Тугер) тудуг об-
ъектилерин улуг частыгыларгай,
чедир кылбаан хей чүдүлдериг
кылып, планын кымдан-даа дора
күссеткен.

«Чадаана көдөз тудуг»-биле
«Кызыл көдөз тудуг» чурттагы
шөлүн ажыгалга кирер-даа, мал
качалары болгаш бүдүргүлгөн
эске-даа тудугуларын ажыгалга
кирер талазы-биле республика-
нын көдөз ажыл-агыйынын ажыл-
шылдарынын мурнунда улуг өр-
өлдү болушкан турарлар.

Бистин республикада тудуп ту-
рар бүгү тудугуларын удурут-
галын боттангырып, оларны мате-
риалдар-биле хандырып турар
«Тыва тудуг» трестинин система-
зында тудуг эргелелинин эки
ажылдап, тудуг-монтаж ажыл-
дарынын талазы-биле боттарынын
мурнунда салдыган сорулгалары
эки күссөдиринге чүчү чүве
шаптыктап турарлар. Мында чыл-
дагааннар-ла хей. Хамыктын мур-
нунда тудуг участкаларында, бри-
гада-ларда күш-ажылды органи-
заастаан кулу деңгеледе. Тудуг
организацияларынын эргелелинде
четтири-биле бар тудугуң байлак
техникаын ажыктыг ажыгла-
вайн турарында болгаш тудуг
участкаларында биче механиза-
цияны эки үнелөөн, ону калба-
биле ажыглавайн турарында. Ту-
дуг организацияларынын кижиле-
ри-биле ажылда, социалисттик
чартыгы удурутуп турарында бау
байымаалар чоруктар чайлат-
тынаан. Он уламындан күш-
ажылды сагыла-чуруму күдү
деңгеледе болгаш он бүдүрүчү-
лү чавыс.

Бо бүгү организаастыг болгаш
техниктиг четпестерин тудуг ор-
ганизацияларында бар бооп тура-
рынын кол чылдагааны болза,
«Тыва тудуг» трестин болгаш он
удурутгалында тудуг эргелели-
нин, план организаастыг болгаш
тудугуларын тудуг материал-
дары-биле хандырып турар мате-
риал-техниктиг хандырылга кыл-
диотериниң удуруткучуларынын

талазындан тудугга планнаш-
кынны болгаш удурутгалын эки
тургузуп шыавайн турарында бо-
лур. Бис авес планнашкынны,
хандырылганы болгаш удурутгалы-
ны эки тургускан турган болза,
«Кызыл тудуг» эргелелинде Мон-
гуш Очу-оолдун удурутканы тудуг-
жуларын коммунисттик күш-
ажылдын комплекскиг бригадазы
кадүртүр кран чогуңдан ажыл ша-
гын анаа арттырер, Степан Бело-
усов удуруткан коммунисттик күш-
ажылдын бригадазы шыагынын
демир-бетон плитазы четпезинден
күжүн чартыктырып, мында-мында
объектилерге аждаар, азы
«Тыва кобалыт» комбинаттын ту-
дуунда аждаар/турар, Тыва
АССР-нин адаларыг тудугу
Валерий Кугаалын удурутканы
тудугжуларын коммунисттик күш-
ажылдын дөш деңгелегир турар
комплекскиг бригадазы база ту-
дуг материалы четпезинден кү-
жүн чартып аждаар турган чо-
рук болбаап турар ийик.

«Тыва тудуг» трестиниң уду-
руткучулары ам үеде тудуг эргелели-
деринде чылдын баштайгы чар-
тыгын түңнели үндүрүп, чыл-
дың ийги чартында тудугжу-
ларын сорулгаларын чугаала-
жып турар партия-ажыл-агый
активтеринин хуралдарынын
шиитпирлеринге үндөзлөш, ту-
дугжуларын, монтажниктерин ту-
дугуң эргежок чугуаа материал-
дары-биле хандырып экижидер
ужурлуг. Бо дугайында хамыктын
мурнунда дугаалар бүдүрүлгө-
лөри ажылын экижидип, тудуг ма-
териалдарын белеткеп көдө-
дөп, оларнын шынарын экижидер
херес.

Чылдың ийги чартын тудуг-
жуларын даштырып агадан,
Оларнын эки түңнелиг ажылда-
рында таарымчалыг, шитпирлиг
үе—үшкү кварталдан сонгаар-
гы үеде хар-чам дүжүп, сооп
кээрге, тудугжуларга, монтажник-
терге аждаары бергедей бээр
билдингир. Ыччангаш ажыгалга
киреринге чокшудал келген бол-
гаш график баураар бо чылдын
доостур ужурут тудуг объектиле-
рин үшкү кварталда доостур дөш,
тудугуң бүгү организацияларын
эки организаастыг, бот-боттарында
шаптыкташпас кылдыр аждаар
ужурут. Тудугуң бүгү бригада-
ларында, участкаларында шупту
бызаачылар, дашчылар, бетон-
щиктер, шеверлекчилер, монтаж-
чылар эне-бедик бүдүрүчүлүг
ажылдар кылдыр күш-ажылды
ынчаар организаастаар ужурут.
Тудуг ажылынын чыл планын чу-
гаажок күссөдир дөш организа-
астыг тайылбыр-массалыг аждаар
чорудары тудуг организацияларын
да партия, совет, профсоюз
болгаш комсомол организацияла-
рынын кол сорулгазы.

БИСТИН РЕСПУБЛИКАДА СЭКП Тыва обкомунун бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелинде 1965 чылдың ийги кварталында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринин транспорт болгаш тудуг организацияларынын социалисттик хүлээлгелеринин күүселдезиниң дугайында

Нити продукция бүдүреринин
квартал планын 109,4 хуу бараан-
гыш продукциянын—109 хуу бол-
гаш күш-ажылдың бүдүрүчүлүгүн—
109,2 хуу күссеткен «Тыва даг-дү-
гү» комбинаттыг коллективин рес-
публиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринин
аразында тиленчи кылдыр санаан.
Ук коллективке СЭКП Тыва обком-
ун, республиканың Министрлер Чө-
вүлелиниң болгаш облпрофчөвүле-
линиң шилчир Кызыл туугун тывыскаң.

Транспорт организацияларынын
аразындан чүкү сөөтүлгөзиниң квар-
тал планын тонна-биле 106,6 хуу,
тонна-километринин—125 хуу,
күш-ажылдың бүдүрүчүлүгүн 113,7
хуу күссеткен Коммунал ажыл-агый
министерствонун АТН-ынын кол-
лективин тиленчи кылдыр санаан
болгаш ол коллективке база-ла СЭКП
обкомунун, Министрлер Чөвүлелиниң
болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчир
Кызыл туугун тывыскаң.

Ийги кварталда республиканың
тудуг организацияларынын аразында
налбарган социалисттик чартыштың
тиленчизи №834 тудуг эргелели
болган. Ук коллектив ол үениң дүргү-
зүндө тудуг-монтаж ажылдарынын
планын кол нерээ баураар 109,3 хуу,
боттарынын күшү-биле 108 хуу бол-
гаш күш-ажылдың бүдүрүчүлүгүн
114,6 хуу күссөдир шыдаан. Бо кол-
лективке СЭКП обкомунун, рес-
публиканың Министрлер Чөвүлелиниң
болгаш облпрофчөвүлелиниң шил-
чир Кызыл туугун алган.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринин, авто-
транспорт болгаш тудуг организа-
цияларынын ийги кварталда кылган
ажылдарын коллективтеринин нити
хуралдарында чугаалажып көөрүн
болгаш III кварталда бердинген
онаалгаларын ылазыла күссөдир та-
лазы-биле чогуур хемчеглерин боттан-
дырып СЭКП Кызыл хоорай-
мунга, СЭКП райкомнарынга,
профсоюздарының адыр айы-биле об-
комнарынга, бүдүрүлгө, транспорт
болгаш тудуг чөвүлелиниң удурут-
галарында, партия, профсоюз ор-
ганизацияларында дээскан.

Малга чем белеткели — хүннүн чугула айтыры

Мурнунда — алды-шынаачылар

Улуг-Хем районун дөвискээринде,
ажыл-ишчи кижилерин ажаажок
хондарын манап чыдар чүве дег, чаа-
гай үнген ситен барык-ла чер болган
дег чечин өлүп келген. Кедир кыжын
малды хуу кыштагылап, ону продук-
тууну бузулатпанын магадыламы
кылдыр бойдузук хайырааны —
чайгаар үнген ситени бар-ла черле-
ринден эң хойнү кезип, ажаар алдыр
дөш демисел «Улуг-Хем» совхозта
калбарып турар.

Бо хүнерде совхозтун ситен шө-
деринде 9 ситени эвөө аждаар тур-
ган. Оларын 4-тү механизаастыг-
тан, арктанары айт-биле, трактор
биле ситен кезер машиналаргай,
хол-биле-даа кестирип, бөдөр болгаш
сарааттаар аждаарын хол-биле чо-
рутуп турар.

Сөөлү хүнерге чедир
совхозтун мал чөмү белеткепчелери
500 ажыг гектар черин ситенин кес-
кеп, 300 гектар хире черинин багуу
сарааттаан. Ситенин дүжүдү ам-
дынында гектардан 6,5 центнер бо-
луп турар. Бүгү эвөөлөрүн катый
санаарга, 1840 центнер ситен сараа-
таттыган. Бир авес совхозтун малын
четир санын ситен-биле хандыра
дээр болза, бо чылдын 3125 тоннадан
аваш эвеси белеткен турар ужу-
рут.

Совхозтун мал чөмү белеткеп турар
эвөөлөрүн болгаш бригадалары-
нын аразында Алды-Шынаа сүт-ба-
раан ферманынын эргелелин эш
О.С. Төмүр-оолдун удурутуп турары
ийи эвөөлүг ситенин бригадазы мур-

нап, эки аждаар турар. Ол брига-
да 60 киж бар. Ийи ситен кезер ма-
шиналыг бир трактор, 1 айт-биле си-
ген кестирер машиналыг бир эвөө
шынаада, 22 хол кадырыг бир эвөө
Улуг-Хемия алаактарында аждаар
дээр турар.

Бригада 150 гектар хире черин
ситенин кескен, 81 гектарын ба-
гыр, он 78 тоннаын сарааттаан. Си-
генин бригадада улуг-нормалын че-
дир күссөдир турар киж барык
чөк. Хол кадыры-биле ситен кезип
турар Ондар Лава-Сан хүнде 0,25
гектар норманын орунга 0,35 гек-
тар чедир кезип турар. Алдан хар аш-
кан Донган Соданамич Седип айт-
биле ситен кестирер машинага ма-
шинист келген үенин иштинде хүн-
де 3 гектарын кестирер нормалыг
тургаш, 3,5 га чедир кестирип турар.
Сараат салыкчылары Мөмүлө Док-
пай, Ондар Доржу олар база-ла кы-
мак аждаар, хүн нормалын үргүчү
ажыг күссөдир келгенер.

Бо бригадала агитас-массалыг
ажыл база багай авес тургустунган.
Агитатор Валерий Дондузай ситенин
эвөөлөргө номчулгаларын, бөдө-
лөрүн кылып берип турар. Салыр
төүндө клуб эргелекчил С. Хи-
липей бригадала көп, бөдөдө кы-
лып, агитхууду үндүрүп турар.
Бригаданын удуруткучу, ферма эр-
гелекчизи эш О. Төмүр-оол бөдөдө ба-
ла анаа орас, кижилерин ажалче ор-
ганизастап, улап баштары-биле ка-
ды, кижилер-биле чугаалажып, ажа-
лга чаа, эки чүдүлдерин ажаалары
дөш оларын чүткүлүн улап баш-
тап турар. Харын моон ужурунда
район дөвискээринге неделя иштинде

час чаап, өскө черлерде ситенчилер
ажылын ара соксалып турда, бо бри-
гада мал чөмү белеткепчелери үргүчү-
лөп, бүдүк-бүрү чөм белеткеп, кес-
тинген ал ситенин дузааш, ара-
зынга хаак салгаш, бичи-бичи
кылдыр сарааттап турган.

Бир авес өскө бригадалар бо-
гаш эвөөлөр эш Төмүр-оолду шы-
наа организаастыг, чүткүлүг ажа-
даан болза, белеткепчелери ситен
моон ийи катан хей турар ийик—деп,
совхозтун кол агроному Ш. Лабренко
чугаалап турар. Шынап-ла байлак
ажаар дүвүрчүгү. Чашкын болган
сөөлүдө мал чөмү белеткеп турган
эвөөлөр ажалче орта шудуудан ки-
рер чадан турар. Салбарлар болгаш
эвөөлөр удуруткучулары дор-саар ор-
ганизастыг, техниктиг аждаар шит-
пирлеп чапал, мында-ла ораажып-шор-
луп туруп берген. Механизаастыг-
тан эвөөлөргө тракторнуң сараат са-
лыкчыларын, хопанекичтерин, во-
локумаларын четир санын кылдыр
дөшөр айттыр ситен шөдүтүш
туруп берген. Моон ужурунда ка-
мал-биле сараатташкын аразы
улап турар.

Нитиниң теменилген багай ор-
ганизастыгтан—Чугаа хаб, шай
бар, а чамдакта хлеб безин үзүткөли
бөдөр-дир—деп, Көк-Чыраа салыр
агроному хонуп чугаалады.
Алды-Шынаа бригадалында өскө
черлерде партия агитас-массалыг
ажыл организаастыгынаа, агитатор-
лар-даа быжылаттынаан, агитху-
дустар, көрүгүт салбарлары үмөй
турар.

Бир авес мал чөмү белеткеп турар-
ларын ортуңа организаастыг, агит-
ас-массалыг болгаш амырал-ханды-
рынга айттырларын дары шит-
пирлөөсө болза, бо чугула ажал-агый
чамдык сараатташкына таваржып
болур дээрин «Улуг-Хем» совхозтун
удуруткучулары хандыр болдары чу-
гула.

Ч. САЛЧАН.

«Улуг-Хем» совхозтун Хайыраан салбарынын ажалчыны Григорий Шырап хой кыргычырга мергежилдик кижилерин бирээ. Ол Бин-Хемия «Ферма» совхоза хой кыргычтарынын маргылаазынга киришкен. Чүдүлде бичик-биле шаптыктап.

Фот. А. Остапчук.

Хүндүлүг ат алган иелер

ССР-ниң Дээди Совединин Президиумунун бо чылдың июль 10-да
үнгөн Чаралын баураа Тыва Автономия Республикада он болгаш он-
доо хей угуларын төрөө болгаш кижизеттик дараазындагы иелерге
«Мадыр-не» орденни болгаш ССР-ниң Дээди Совединин Президиумунун
Хүндүлүг бижикни тыгыштынаан, «Мадыр-не» деп хүндүлүг атты ты-
выскаң.

1. Дыспай Байыр-ооловна Иргит — Бай-Тайга районун Тээди суур-
да бажың ээли.
2. Дынаа Чакай-ооловна Монгуш — Чөөн-Хемчик районун «Чыраа-
Бажы» совхозунун ажалчыны.
3. Санданма Торлаевна Саая — Чөөн-Хемчик районун «Искра»
колхозунун колхозчуту.
4. Чылбак-Кара Санчаевна Сорон-Чимит — Бай-Тайга районун
Тээди суурда бажың ээли.

(СЭТА).

Экономика болгаш культура — көдөрлүүшкүндө

ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелинин дыннады

Эрткен чартык чылда Совет Эвиле-
линиң ажылчын чоннары чуртун
экономика болгаш культуруг ажы-
дезинге чаа-чаа чедикшилерин Ком-
мунисттик партияны удуруткучу-
биле чедип алган. 1965 чылдың бирги
чартында ССРЭ-нин улус ажыл-
агыйн хөгжүлдеринин күрүнө пла-
ныны күссөдиринин түңнелдерин дугай-
лында ССРЭ-нин Министрлер Чөвү-
лелиниң чанында Төп статистика эр-
гелелиниң дындадында ол чаа-чаа
чедикшилерин дугайын чугаалап
турар.

Үлетпүр бүдүрүлгенин нити хемчээ-
ленин болгаш чугула кылгыларын
хей нуруузуң талазы-биле чартык
чыл планын ССРЭ-ге нитизин-биле,
бүгү эвилелдерин республикада
болгаш совнархозтар ажыг күссөт-
кен. 1964 чылдың бирги чарты-биле
деңгээрге үлетпүр продукциянын
немелде өздүгү 9,3 хуу болган.

Үлетпүрүн тус-тус адаларынын
продукцияны шынаар немей эскен:
аэлектрония болгаш одаар чүдү
энергия—11 хуу, одаар чүдү
энергия—7 хуу, кара болгаш өңүт
металлургия—8 хуу, химия үлүстүрү—
14 хуу, машина тудуу болгаш металл
ажылдап кылышкыны—9 хуу, ыяш,
ыяш чапал кылдыр болгаш саазын
үлүстүрү—5 хуу, тудуг материалдар
үлүстүрү—10 хуу, чик болгаш аш-
чөм үлүстүрү—10 хуу, культура-амы-
дыралдыг херекселери—8 хуу.

шөйүн, 44,9 миллион тонна ка-
ның эжилген. 30,4 миллион тонна про-
дукция алган, чангыс аай едичилер-
биле алган, 14667 муң тонна мине-
ралдыг чедикшилерин, 402 муң то-
нна синтетиктиг смолаларын бол-
гаш пластиктиг мастарын ажаалдап
үндүргөн, 7,3 миллион киловатт нити
күчүдү турбиналарын, 91,8 муң са-
нынг металл кестирер станоктарын,
17,6 муң саынг дорган-пресс маши-
наларын, 989 миллион рубльге прибор-
ларын, 191 миллион рубльге химия
дермелгени, 738 секцияларын магист-
ралдыг электровозтарын, 336 саынг ма-
гистралдыг электровозтарын, 303 муң
саынг автомобильдерин, 173 муң са-
нынг тракторларын, 703 миллион
рубль түгө көдөз ажыл-агый маши-
наларын, 42 муң саынг тараз ажаар
комбайналарын, 8,8 муң саынг сөвкө
ажыг комбайналарын, 10,6 муң саынг
экскаваторларын, 1,6 миллион тонна
саазын, 34,4 миллион тонна цемента-
нын, 27 миллион кубометр чып ап-
гүр демир-бетонун, 2720 миллион
дөрбелчин метр хөвөн-сазын пестер-
ни, 220 миллион дөрбелчин метр дүк
пестерин, 272 миллион дөрбелчин метр
лөн пестерин, 405 миллион дөрбелчин
метр торгу пестерин, 4,5 миллиард
рубльдин дараалыг кылгыларын, 241
миллион эжеш лөн индиктери, кол-
хозтарын болгаш чоңуң бажымагы
бүдүргөниң санаага 1,9 миллион
тонна ээтин бүдүргөн, 3,1 миллион
тонна балыкты туткан болгаш далай
продуктуларын тыгак, колхозтарын
болгаш чоңуң бажымагы бүдүргөни
санаага 474 муң тонна мал саржаан,
21 миллиард лааза консервирлерин,
бүтү хөвөрлерин 14,8 миллион саынг
шактары, 2,5 миллион саынг радио-
приёмниктерин болгаш радиоларын,

1668 муң саынг телевизорларын, 731
муң саынг соодукчуларын, 1632 муң
саынг хөл чүпү машиналарын, 881
миллион рубльге э-херекселерин бү-
дүрүп үндүргөн.

Үлетпүр кылгыларын хей нуруу-
зун талазы-биле чартык чыл планы
доолдур болгаш ажыг күссөттинген.
Бүдүрүлгени өздүгү турга-даа кү-
чүгү кыскарган, синтетиктиг смол-
аларын болгаш пластиктиг мастары-
нын чамдык хөвөрлерин, бус-биле
ажылдаар болгаш гидравликалык ту-
биналарын, тудуг туурунун, радио-
приёмниктерин болгаш радиоларын,
телевизорларын, соодукчуларын, чадаг
тергелерин болгаш моторлук чадаг
тергелерин бүдүрүп үндүрер план би-
че-ле чедир күссөттинген.

Үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүчү-
лүгү 5,4 хуу эскен. Күш-ажылдың
бүдүрүчүлүгүн өстүреринин чартык
чыл планын бүгү эвилелдерин рес-
публиканы күссөткен. Үлетпүр про-
дукциянын бот-үнгөзүн чиктедириниң
планын чүрткү нитизин-биле база күс-
сөткен.

Эрткен чартык чылда улус ажал-
агыйыга бир миллион 400 муң хире
чогаалыгыларын болгаш рационали-
заторжу саналдарын иштеткен.
Бүдүрүлгенин, сөөтүлгөзүлгөзүн бол-
гаш бараан сарылгазынын улам ыяй
ескеленин түңнелде улус ажал-
агыйыга нитизин-биле эрткен чыл-
дың бирги чартында 11 хуу, а үлө-
пүрү 9 хуу хей арыг орулга алган.

Көдөз ажыл-агыйынын ажал-ишчиле-
ри СЭКП ТК-нын март Пленумунун
(1965 чыл) шитпирлерин күссөдир
талазы-биле улуг ажалда калбарып
чоруктан дээрин дараазында бөкү-
нө чугаалап турар. Бо чылын чакы

хоу ажалдарын эң организаастыг чо-
руткан, колхозтар болгаш совхозтар
казын чажып тарым тарак культу-
раларын айткан планын ажыг күссөт-
кен.

1965 чылдын дүжүдүгө көдөз
ажыл-агый культуруларын тарылга
шөлдери 208 миллион гектар болган,
тарылга шөлдери чадын дандар шө-
лдери көдүлгөдөн ужурунда эрткен
чылдың-биле деңгээрге биче өвөөжөн.
Ажыл-агый айттырылган шитпир-
лэринге калбак иншитарынын кол-
хозтарга болгаш совхозтарга тывыс-
кан чорук тарылга культуруларын
шилп алдырып түңнелдиг ужу-ду-
залыг болган. Колхозтар болгаш со-
вхозтар туз черин байдалдарын ба-
рымаалап тургаш, тарылга шөлдери-
ни структуралык эде көргөн болгаш
эзээн экижипкен. Күзүн болгаш ча-
зын чажып тарым кызыл-тастың
чылда шөлдү 70 миллион гектар азы
эрткен чылдыңдан 2,4 миллион гек-
тар ажыг болган; кыргыч-караын
тарылгалары 421 муң гектарга эскен
азы 30 хуу көвүздөн, ристи 10 хуу
хөйүн тарай. Ситенерин тарылга
шөлдү ийи миллион гектар ажыг эскен
азы 9 хуу көвүздөн.

Июль 1-де колхозтарда болгаш со-
вхозтарда турар малды баш санын
дугайында сар-мездэтерин ТЭС-ниң
дындадында он ыяй чугаалап турар.
Эрткен чылдың-биле деңгээрге,
ийиштыг бола малдын хаванынын
хөй, өшкүрүн баш санын эскенин
деңгээлдеп турар.

Малдын продуктулугу эскен. Колхоз-
тарда болгаш совхозтарда бир ик-
тен сүт саалдазы 29 хуу көвүздөн
болгаш бирги чартык чылда 1011 ки-
лограм болган, сөөлүгү беш кыла-
рын дүргүзүндөзүндө эң бедик

болган. Малдын баш санынын болгаш
ону продуктулугун өздүгүнде эң
дөвүлдөш, мал ажалынын продукту-
ларын бүдүрер эскен.

1965 чылдың бирги чартыынын дургузунда күрүне планынын Тыва АССР талазы-биле күүселдезинин түннелдеринин дугайында

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнады

Партиянын XII съездинин төөгүтү шийтирилген, СЭКП-нин Программаны амыдыралга боттандырышкан, Тыва АССР-нин ийгилиги чоннары экономиканы хөгжүлдүзүп, чурттагы чонну материалдык болган культуруту амыдыралынын деңгелин белде-ринге чамдык эки түндүгү 1965 чылдың бирги чартында че-тип алганнар.

I.

Нийти продукция талазы-биле күрүне планын республиканын бүтү үлөтүрү баштайгы чартык чылда 110 хуу күөтүскөн. Бүдү-рүлгенин хемчээ 1964 чылдың бирги чарты-биле дөмөйлөргө 23 хуу өскөн.

Красноярск совнархозтун бүдүрүлгелери нийти продукция тала-зы-биле баштайгы чартык чылдың планын 107 хуу күөтүскөннер. «Гавриасноярскстройин» бүдүрүлгелери — 103 хуу, чер-чер Совет-теринин бүдүрүлгелери — 108 хуу, өске министрстволарынын бол-гаш албан черлеринин бүдүрүлгелери — 117 хуу күөтүскөннер.

1965 чылдың баштайгы чартынын дургузунда нийти продук-ция бүдүрүлгенин планын тус-тус бүдүрүлгелерин күөтүскени мы-ныг болган:

Бүдүрүлгелер аттары	1965 ч. бирги чартынын планын күөтүскөнүн хууу	1965 ч. бирги чартынын планын күөтүскөнүн хууу
Красноярск Совнархозтун бүдүрүлгелери	107	147
Оон иштинде:		
Давраныла комбинаты	100,0	98
Алгы завод	112	100,7
Эт комбинаты	112	139
Пиво завод	101	105
Дав-руа комбинаттын бүдүрүлгелери	105	172
Оон иштинде: «Тыва даг-дугу» комбинат	108	289
Чадананын хөмүр даш разрез	102	152
«Кызыл-Хавак» шахта	105	122
Кызылдың электр станциясы	102	123
«Гавриасноярскстройин» бүдүрүлгелери	103	94
Оон иштинде:		
«Тыва тугут» трезинин дузалаар бүдүрүлгелер комбинаты	104	97
«Тыва даг-дугу» тугутун дузалаар бүдүрүлгелер комбинаты	100,7	84
Тугуту завод	100,5	106
Чер-чер Советтеринин бүдүрүлгелери	108	119
Оон иштинде:		
Хлеб быжыраар үлөтүр трези	111	132
Оон иштинде:		
Кызылдың хлеб заводу	114	113
Ак-Довурактын — — —	103	128
Чадананын — — —	105	—
Хову-Аксынын — — —	122	102
Чурттагыч чонун амыдырал-ханды-рылга эргелели	104	107
Оон иштинде:		
Шагаан-Арыгын райүлөтүр комбинаты	104	108
Туранын — — —	106	108
Сары-Септин — — —	105	111
Чадананын — — —	109	117
Бай-Хаактын — — —	100,0	99
Тожунун — — —	85,0	75
Шуурмактын — — —	109	110
Кызылдың хоорай үлөтүр комби-наты	102	105
Ак-Довурактын амыдырал-хандырыл-га комбинаты	85	92
Хову-Аксынын — — —	113	150
Өске министрстволарынын болгаш албан черлеринин бүдүрүлгелери	117	119
Оон иштинде:		
Сүт комбинаты	145	153
Тараа продуктулар эргелели	108	110
Оон иштинде:		
Кызылдың сайгарылга базазы	107	113
Чадананын тараа пунктузу	109	100,8
Кызылдың типографиясы	115	110
Ыяш ажал-агы эргелели	119	121
Оон иштинде:		
Улут-Хем ыяш ажал-агы чери	118	91
Автосептелге заводу	95	97
«Сельхозтехниканын» республика каттыжыныкыны	100,3	102

43 үлөтүр бүдүрүлгелерин иштинде баштайгы чартык чылда нийти продукция бүдүрүлгенин 6 бүдүрүлгелер күөтүскөннер. Республиккада үлөтүр продукциянын кол-кол хевирлерин бүдүргени мындыг болган:

Продукциялар хевир

Электр энергия — миллион кВт-шак	1965 ч. бирги чартынын планын күөтүскөнүн	1965 ч. бирги чартынын планын күөтүскөнүн	1965 ч. бирги чартынын планын күөтүскөнүн
Хөмүр даш — мүн тонна	148	106	135
Тугут туулузу — мүн кезек	7902	85	99,4
Тугут чуугай — тонна	1566	160	172
Дилген материал — мүн кубометр	48	133	103
Тугут ыяжын болгаш оттулар ыяш-ты сөөткени — мүн кубометр	148	104	100,1
Эптар демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер — кубометр	5851	154	111
Хөм идиктер — мүн ажал	16	102	243
Килис идиктер — ажал	29	107	135
Бажын херексели — мүн рубль	357	103	99
Давраныла кылмыглары — мүн рубль	284	98	97
1-ти категориянын бок ээдин кий-риштербишкан, ажал — тонна	960	101	150
Колбаса кылмыглары — тонна	280	96	98
Мал саржаа — тонна	238	154	162
Чалан сүт продукция — тонна	4389	127	136
Далган — тонна	6699	101	97
Хлеб болгаш булочка кылмыглары — тонна	5862	102	115
Кондитер кылмыглары — тонна	342	100,6	127
Пиво — мүн декалитр	90	95	101
Экспресс сусунаар — мүн декалитр	63	90	81
Дүс (тыпканы) — тонна	1829	73	98
Даг-дугу (тыпканы) — тонна	4899	142	9 катап

1965 чылдың бирги чартында өрткен чылдың ол үезинге бо-лаарга хей бүдүргени: электр энергия 12676 мүн кВт-шакты, хөмүр даш 36954 тоннаны, тугут чуугай 654 тоннаны, дилген материалдар 1444 кубометрин, эптар демир-бетон конструкция-лар болгаш кезектер 580 кубометрин, хөм идиктер 9584 эшти, килис идиктер 7486 эшти, ажал 321 тоннаны, мал саржаа 91 тоннаны, чалан сүт продукциясы 1149 тоннаны, хлеб болгаш булочка кылмыг-лар 761 тоннаны, кондитер кылмыглар 72 тоннаны.

Республиканын үлөтүр күш-ажылдын бүдүрүлгелеринин тала-зы-биле планын бирги чартык чыл дургузунда 108 хуу күөтүскөн. Ажылдап турар бир кижиге онааштыр пландан ажыр 149 рубль-дин продукцияны ажылдап кылган.

Чижээ, «Тыва даг-дугу» комбинат, «Кызыл-Хавак» шахта, Кы-зылдың электр станциясы, Кызылдың хлеб заводу, сүт комбинаты, Улут-Хем ыяш ажал-агы чери ышак бүдүрүлгелер планын бүтү көргүзүлгө-биле (нийти продукция, продукцияны натура талазы-биле, күш-ажылдын бүдүрүлгелерин) күөтүскөннер. Нийти продук-ция, күш-ажылдын бүдүрүлгелерин болгаш продукциянын кол хевирлеринин талазы-биле планын автосептелге заводу күөтүскөн. Эт комбинаты, пиво заводу, Ак-Довурактын болгаш Чадананын хлеб заводтары нийти продукция болгаш күш-ажылдын бүдүрүлгелеринин талазы-биле планын күөтүскөннер, ындам-даа болза кы-зылдарынын кол хевирлеринин талазы-биле планын күөтүскөннер.

Чазын тарым култураларынын тарылгазынын планын колхоз-тар, совхозтар 101 хуу, оон иштинде аш-чечинин кол културал-ары кылмыл-тастын 104 хууа күөтүскөннер. Тараа културалары-нын иштинде өрткен чыл-биле дөмөйлөргө колхозтарда болгаш совхозтарда сулаанын тарылгалы 34 хуу болгаш чинге-таралы-ны — 16 хуу өскөн. Колхозтарда болгаш совхозтарда мал чечи култураларынын тарылгалы өрткен чылга дөмөйлөргө 8 хуу өскөн, оон иштинде чыгыс чылдык ситенерини — 48 хуу, хей чылдык ситенерини — 15 хуу өскөн.

Республиканын колхозтарында болгаш совхозтарында сугаттыг черлерге тарылга 1964 чыл-биле дөмөйлөргө 31 хуу көвүдөн, оон иштинде тараа култураларынын — 29, ындам-даа мал чечи култураларынын 41 хууа улаткан.

1965 чылдың июль 1-де тараа үнүп турда, сугатарылганы 105551 гектарга чоруткан.

Республиканын колхозтарында болгаш совхозтарында мал ажы-лынга 1965 чылдың июль 1-де өрткен чылдың ол үези-биле дө-мөйлөргө мындыг өскөргө болган: мыйгыг бола малдын баш саны 1 хууа, хаванын баш саны — 21 хууа, хуштарын саны — 17 хууа көвүдөн, хей болгаш өшкүрүн баш саны 0,4 хуу куду-лаан.

Малдын чаш төлүн алдыры өрткен чыл-биле дөмөйлөргө малдын бүтү хевирлеринин талазы-биле өскөн: бызаалар — 15 хуу, хаван оолдары — 29, анай, хураган — 21 хуу көвүдөн.

Бо чылдың бирги чартында нийти сүт саап алышкынын өрт-кен чылдың ол үези-биле дөмөйлөргө 36 хууа көвүдөн, инектер-нин продуктузу 28 хуу өскөн. Республика сүт саап алышкынын чартык чыл планын 144, ээтин — 111, дүгүн — 114 хуу күөтүс-кен.

1965 чылдың бирги чартык чылдың дургузунда күрүнеин капитал салышкынынын хемчээли республикага нийтизи-биле 13,9 миллион рубль болган. Ол үезин дургузунда тугут-монтаж ажылдарын 10,1 миллион рубль түнге күөтүскөн. Эрткен чылдың ол үези-биле дөмөйлөргө баштайгы чартык чылда капитал салыш-

кынын нийти хемчээ 3 хууа улаткан, азы 417 мүн рубльге өскөн, оон иштинде Красноярск совнархозтун бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларына 2 хууа болгаш өске министрстволарынын бол-гаш албан черлеринин бүдүрүлгелеринин болгаш организацияла-рына 6 хууа өскөн. Чер-чер Советтеринин бүдүрүлгелери болгаш организациялары 1965 чылдың баштайгы чартында капитал са-лышкынынын нийти хемчээли өрткен чылдың ол үезинге бо-лаарга 3,5 хууа кудулатканнар.

1965 чылдың баштайгы чартынын дургузунда тугут-монтаж ажылдарынын нийти хемчээли өрткен чылдың ол үези-биле дө-мөйлөргө республикага нийтизи-биле 589 мүн рубльге көвүдөн, оон иштинде Красноярск совнархозтун бүдүрүлгелеринин болгаш орга-низацияларына 4 хууа, чер-чер Советтеринин — 8 хууа, өске министрстволарга болгаш албан черлеринин — 8 хууа көвүдөн.

1965 чылдың баштайгы чартык чылдың республиканын бүдү-рүлгелери болгаш организациялары кол фондуларны 5,7 миллион рубль түнге ажылдап кийргеннер.

1965 чылдың баштайгы чартык чылдың дургузунда республи-кага нийтизи-биле чуртталга туудунга капитал салышкынынын хемчээли 3,5 миллион рубль болган. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле дөмөйлөргө республикага чуртталга туудунга капитал са-лышкынынын хемчээ ол-ла деңгелде турар, ындам-даа Красно-ярск совнархозтун бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларынын талазы-биле 238 мүн рубльге көвүдөн азы 75 хуу болган, чер-чер Советтеринин — 117 мүн рубль азы 12 хуу өскөн. Өске министр-стволарынын болгаш албан черлеринин бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларынын талазы-биле чуртталга туудунга капитал са-лышкынынын хемчээ өрткен чылдың ол үези-биле дөмөйлөргө 351 мүн рубльге азы 16 хууа өскөн.

1965 чылдың баштайгы чартынын дургузунда сая-хөөжүдү-генин бүтү кириилдеринин күсүл-биле республикага нийтизи-биле 21,6 мүн дербелчин метр чуртталга шөлүн ажылдап кийрген азы өрткен чылдың ол үезинден 1500 дербелчин метр хей болган.

Баштайгы чартык чылдың дургузунда чуртталга бажынары, школар, школа назамы четпез уругларын албан черлери, эмил-телер болгаш коммуналдык объектилерин тударынын талазы-биле капитал салышкынынын планы күөтүскөннер.

1965 чылдың баштайгы чартык чылдың дургузунда респу-бликанын кезде ажал-агынын куруенин 5,2 миллион рубль капи-тал салышкынынын кийрген, оон иштинде тугут-монтаж ажыл-дарынын хемчээ 3 миллион рубль болган. 1965 чылдың баштайгы чартында республиканын кезде ажал-агынын 3,4 миллион рубль кол фондуларын ажылдап кийрген.

1965 чылдың баштайгы чартынын дургузунда республиканын тугут организациялары керээлг тугут ажылдарынын программ-анын 8,8 миллион рубль түнге күөтүскөн, ол дөргө чартык чылдың планынын 92 хууа болган, оон иштинде «Тыва тугут» трези керээлг тугут ажылдарынын программанын 6,5 миллион рубль түнге күөтүскөн азы чартык чылдың планынын 90 хууа болган. 1965 чылдың баштайгы чартында республикага керээлг тугут ажыл-дарынын хемчээ өрткен чылдың ол үезинге дөмөйлөргө 14 хуу өскөн.

Керээлг тугут ажылдарынын хемчээли талазы-биле чартык чылдың планын аадаанда организациялар күөтүскөннер: орун-тугут эргелели, Тыва суг-тугут эргелели, «Белая электр» тугут, «Тыва тугут» трезини тугут организацияларында керээлг тугут ажыл-дарынын планын хемчээ талазы-биле чүдө үлөтүр тугут үчүстөгү күөтүскөн.

Чуртталга шөлүн ажылдап кийрген талазы-биле чартык чылдың планын «Тыва тугут» трезини тугут организациялары 82 хуу күө-түскөн.

IV. 1965 чылдың баштайгы чартында куруенин болгаш коопе-ратив сандынын үрүмкеп сандар бараан саарылгазынын хемчээ республикага нийтизи-биле 40,1 миллион рубль болган болгаш өрт-кен чыл-биле дөмөйлөргө 9 хуу өскөн. Кезде ажал-агы продукт-тарынын чер-черини рыногунун өрткен эзулар хереклектерин кооперацияны 0,2 миллион рубльге саткан. Үрүмкеп сандар бараан саарылгазынын чартык чыл планын куруенин болгаш кооператив сандынын кол-кол садыг организациялары мындам-даа күөтүскөннер:

Шунту	Үрүмкеп савар садыг четкизи		Нийтиния чеменилгези		
Херек кыралда миллион рубль	Планига хуу	Херек кыралда миллион рубль	Планига хуу	Херек кыралда миллион рубль	Планига хуу

1965 чылдың баштайгы чартында республиканын садыг орга-низациялары өрткен чылдың ол үезинге болаарга бараанын 3,4 мил-лион рубльге хейни сатканнар.

Чер-чер Советтеринин бүдүрүлгелери садыг организацияла-рында болгаш базазарга 1,5 миллион рубльдин бараанын бер-геннер, ындам-даа бараан бөрийин чартык чыл планын 106 хуу күө-түскөн.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Хөй дүк дээш

Эрлин районунун Ленин атыг кезде ажал-агы артелинин дүк кыргыр талазы-биле социалисттик чарытын мурнакчылары Чыраңдай Лактаев биле Дюжа Даагындай Би-Хем ра-йонун «Өск» совхоза болган кыргыкчыларын республика марылдаа-зына киришкен, багай эвес түндүл-диг ээл келген.

Оребург арга-биле хей кыргыр талазы-биле херэжөө кыргыкчылар-нын иштинде Дюжа Даагындай мар-галдаага үшкү черин эжелөө, 60 рубль шаңналды алган. Эш Даагындай болгаш бригаданын кыргык-чылар пунктузунга электрлиг хайы-биле хүнде 36—40 хойну кыргаш, 82—90 кг дүктү дуулап турган. Оон кыргаш хойлары кезишкенин-даа таварышкан, дүгүнүн дөзү дески ар-тар. Дүгүнүн шынары эки, хөлдөй кестирбес, арг-сидиг болур. Ол мар-галдааган келгеш-ле, болгаш брига-данынын эрткен хойларын кыргашып эжелөө.

Уш дугаар хойну бригаданын дө-ре кыргыкчы республиканын хей кыргыкчыларын өрткен чылгы маргалдаагына киришкен, онаш-кы чеди улуг хойну 47 минутта кыргаш, ийги черин алган, дүр-жуугалыг кыргыкчы 60 чылгы кыргыкчылар маргалдаагына чораш, Крымда курортка барып дыштаныр путёвка-биле шаңналган.

Дүржуугалыг кыргыкчылар бот-тарын арга-дуржуугалыг колхоз-тун кыргыкчыларыга дамчыдып, ажыктыг сүмелерин берип турар.

С. МААДЫ.

Кыргылда ургулчулевишаан

Бай-Тайга районда «Малчын» кол-хоз республиканын эң-не ыраккы колхозтарынын бирээ. Ук черин агаар-болдузунга байдалы калды-дошкун болгаш-биле күрүнге дүк садарынын планын күөтүскени июль айынын төнүзүнге чедир соггаарлат-тынган турган.

Июль айынын баштайгы хүнери мандугун-тайгаларын күрүнге дүк садарынын талазы-биле баштайгы базамын салган.

Бо колхозта ам, бо чылдын төртү-түнгө хураганнары сандаска, бе-зин, нийтизи-биле 70,000 баш хей бар. Районун болгаш колхоз башлаар черини шийтири-биле дүк кыргыл-дазын июль 1-ден 20-ге чедир бүтүн доозарын келген. Ындам-даа бо хай-рыскаллыг болгаш шийтирилгэ ажал эки организацияг чоруп турар.

Кыргылдазын 6 пунктуларында кыргылдага херэжөө бүтү дерг-херекселдер бүрүчү-биле халдырткан.

Грамм-даа дүктү черге кабка, оон кыска хуусаада чидирг чокка кыргып алыр сорулга-биле, Мугур-Аксы сугунун албан организация черлери-нин ажаллачылары ырак-чоок кыргылда пунктуларында хаара туттун-ган.

Чаз-боранын хүнери шаптыктап турар-даа, кыргыкчылар чүдө 5 хүн иштинде нийтизи-биле 20,000 хой-ларын кыргашкан. Хуу-биле алырга, кыргылда 20 хуу күөтүскөннер. Ажылдап турар кыргылда пунктула-рынын аразындан Дюжа Демир-оол-га удурткан Мугур-Аксында хойну хол хачызы-биле кыргып турар бригада мурунку одурдага чоруп турар. Олар 50 хол хачызы-биле бир хүн иштинде 6 кодан хойну кыргып четтинип ту-рар. Хүнде 40-ден 45 чедир хой кыргып, тура-соруутун болгаш кызы-маккайын көргүзүп турар С. Самбуу, С. Ошук-Саар, А. Серен ышак кижилерин хейни адал болур. Кайы-даа кыргылда пунктуларында нийтизи-биле бир баш хойга онааштыр 1300 грамм дүктү кыргып ап турар. Бо көр-гүзүп чүчү көргүзүп турары дөргө, ук черин агаар-болдузунун айы-биле, кыргылдазын орайтады эжел-инде болгаш Мандугун-Тайгада арыг тыва укаллыг хойларын өстүрүп турарында хамаарык.

Бо хүнерде хей кыргылдазы тү-дүтүп турар.

А. ОЧУР.

«Улут-Хав» совхозтун мурнакчы малчынынын бирээ. Ондаа Бажын бо-дур. Ол чүс хойга онааштыр 95 хураган ажал. Дүржуугалыг малчын ам хоюнун чыгыс сепиртмелгези эки чорудуп турар. Фото А. Остапчук.

Чоон дуттарлыг, чогураалыг арыг Шанчынын дургузунда

Шала чаксаар Ораш-Хавак динимтелин, ынаар хараган сөгөт дөш лом, кукун-хаай-биле чеп-селген кижилер, өдөк сөөткен машина, тракторлар шужуп эгел-е. Баштайгы чылын Манзыркы-чынын эвенозу 52 гектар черин хараганын сеп, сугтаргаш, «Хову дагыназын» өстүрген. Манзыркы база-ла назмал, алдан хар ажа берген дирезинде-ле ку-курза тарып, өстүрүп чорбан. Ынчалза-даа «Чыраа-Бажы» сов-хозтун кол агроному Резвановтун болгаш өске-даа тускай эртемни-лерин сүмел-биле сугтаргып, чай-гы ажаалдазын эки чоруткан.

1964 чылдың чайы каан-халымын-ныг-даа болза, эвено багай эвес көргүзүп чеди алган. Гектар бүрүздөн 280 центнер ногаан масса совхозта эң-не дөргө түндүл болган.

Кукуруза ажааттынып, силос-татынган. Бүскү кара-лондак дү-жүп, хевир кыды чакталып турда, Манзыркынын эвенозу үчүстөгү сугтаргып эгелен. Кыш-тын сооту дүжүп келгенде, бүтү

СУГГАРЫКЧЫЛАР

бийжидип алган.

Шала чаксаар Ораш-Хавак динимтелин, ынаар хараган сөгөт дөш лом, кукун-хаай-биле чеп-селген кижилер, өдөк сөөткен машина, тракторлар шужуп эгел-е. Баштайгы чылын Манзыркы-чынын эвенозу 52 гектар черин хараганын сеп, сугтаргаш, «Хову дагыназын» өстүрген. Манзыркы база-ла назмал, алдан хар ажа берген дирезинде-ле ку-курза тарып, өстүрүп чорбан. Ынчалза-даа «Чыраа-Бажы» сов-хозтун кол агроному Резвановтун болгаш өске-даа тускай эртемни-лерин сүмел-биле сугтаргып, чай-гы ажаалдазын эки чоруткан.

1964 чылдың чайы каан-халымын-ныг-даа болза, эвено багай эвес көргүзүп чеди алган. Гектар бүрүздөн 280 центнер ногаан масса совхозта эң-не дөргө түндүл болган.

Кукуруза ажааттынып, силос-таты

МИХАИЛ МИНЧЕЙМАА «Тыва даг-дугу» тудуг-а комсомолчу пүтүккэ баулар Бий-Хем райондан чед берген. Ажыл-ишке чүткүлдүгү ол анык кичи ажалдап кирген баштайгы үнүндөн бээр чурнакчы ажалчылардын бирөөсү дүртүп макта-лып келген. Оон ажылдаа уугу чедишкенин жемдэ—коммунист күн-ажылды бригадалы-

нын кежигүнү деп бедик атты чеди алганы бо-лур. Ам ол чаа корпустун тудууда ажалдап, ажалда бедик бүүдүрүчүлүгү чорукту көргүзүп ту-рар.

ЧУРУКТА: Михаил Минчеймаа.

Фото А. ОСТАПЧУНТУУ.

Чолаачынын чымыжы

ЭЭЛДЕН КИЖИ

Автобус Шаган-Арыг хоорайдан Булуң-Терек суур кайы сен азыш тугуспорган. Оон чолаачыны Дым-Нара Чаш-оол хая көрүнгөш, күлүмүзүп каап чораз. Ур-даа болбоздас. «Найырал» совхозтун салбыры Булуң-Терек суур бо нүстүп келген. Автобус таптыг-ла суур ортузунга кээп, 20 шаа кичи манал турган чеге доктааган. Суурнун чуртанкылары Чаш-оол барык төдү таныыр. Зикелген пассажир-лери-биле байырлашса, чаа келгенге-биле мениленип, оларны автобусунче чалаан.

Чолаачынын элтиг-элден ол чаан бир-ле анык эр соора биле каапкан: дүвү-далаш-биле кире халааш, мурунку оодуруга олутту элэй кааыткан. Дым-Нара Түлүшөөлү демги анык эрме көргөш, чугалаан.

— Чалың кичи сен даа ол олутка барып олуруп алыңа чүр? Борта уруглуг пассажирлер олуртуп кичи болган мен.

Анык кичи элчюксунганы сүргей, эскер барып олуруп алган. А чолаачы ол аразында сугар олуруп алган анык ие-биле чуга-лашы берген:

— Силер мээң чоогумга, борта келинор иешкилер, Маңаа дыкка силвес болдур кичи.

Пассажирлерге сагыш човангыр бо чолаачыны улус пат-ла та-ныыр аларган. Шаа ындыг элден чолаачы-биле сас каршы кичи бөзүн чок. Нырган болгаш азыг-аржыг кичилери ол бажыңга шут чедирип каарындан чаман дивес.

3ш Чаш-оол Совет Армиянын хурузлениндан халаашып, чамыл келгөш, Шаган-Арыг АТН-ыга ажалдап берген. Баштайгы хүн-ден эгелээш, аңаа эң харыскалгыч чүк—кижилер дамылаар-дын дагыдынаркан. Ол ажалга эң-не кичиңгей болгаш бажыг оварынчалыг кичи херек деп, аңаа тайыбырлааннар. Ол чагыны Чаш-оол доразан ык билеп алган.

Оон ыңчан алган автобусу ыңчаарда 27 муң километр эртен турган. Амгы үдө ол автомашинанын спидометринде 120 муң кило-метр көргүзүп турар. Ындыг-даа болза ол автобусу көргөш, ону Улуг-Хем районнук оруктары эргил дат болган кылдар санаас-даа. Ол хире намыг эдилээш.

Бир-ле катан Дым-Нара чорук кылгаш кээрге, автобусу үрели берген болганын мекани-биле кады эскерип каан.

— Ымчал, даарда дүшө жерил чок болуруп ол-дур-ла. Слесарьлар бар эвес, даарта оларны маңаар сен, ам амыл шагы доозуган-дыр—деп, меканик чугалаан.

— Маңаар харык чок-тур. Пассажирлер база маңаар эвес. А сле-сарыны канчаар ому, бодум септен айтаар мен—адыш, чолаачы хе-делип кирипкен.

Амылга чүткүлдүгү ол анык кичи ындыг кызыман. Оң кылып ап болгу дер ажалды даартагы хүмче чыдырганын ным-да көрбөз. Зилеленде автобусун чаа хевисилг кастурунун чыдааганы ында. Ф. КРУГОВОЙ.

ВАСИЛИЙ ЗАЙЦЕВ-ТИР

Кабинааның шилде шеве-рини көчүт кылдыр «Коммунист-күш-ажылдын шалпычына» деп, кызыл бүдүк-биле парала каан. Шаа ындыг бижиктиг, № 12-93 лесовозу Улуг-Хем ылыш ажал-агы чегини ылыш дилер чегинге хүнүн көрүп бо-лур. Оон чолаачыны Соруглуг-Шы-нде ылыш белектер пунктунда ылыш сөөртүп турар Василий Зай-цев.

Бо чолаачы чылдын калыг-даа үезинде чекти ык чок тур-гусас дөш кызымаккай ажал-дап турарларын бирөөн. Ыш

кедирге-ле, ыраккы Ырбанче ка-дыр-берт орукту ажалды кичи ол. Бодун эдилген техника-га кааныг, өөрүнге элтиг-ээде, күш-ажылга соруктуг бо кичиге коммунист күш-ажылдык шал-пычымы деп атты бо чылдын майда тывыскаан.

Бодунун хүн нормазын эш Зайцев уругу ажал күсүлдеп чакчыкан. Улуг-Хем ылыш ажал-агы чегини ылыш дилер чегинге хүнүн-не Соруглуг-Шы-нде ту-дуг ыккан бо чолаачы озаа чок-ка сөөртүп эскер.

В. САГАН-ООЛ.

Септелгени дүргедедир

Шуйда калыкшымылга школа-нын (директору эш Тары-Сюрин) септелгени май төңүзүндө-ле эгелээш. Ынчалза-даа бо хүнүнде ында кы-лымган ажалдыр эвээш. Ирил үрел-ген шалаларны хоора соп каан боор-дан башка, чүү-даа ылдырмаан. Школаны тудуп тургускандан бээр чүгүле 5 чыл эртсе-даа, шала алааче агаар эртер чер кылбындындан бүгү шалалар ирил бергени ол. Септелге 7 бызаңчылар ажалдап турар. Шаа кылдыр манзаларын ол ыштан уду-р дилип ап турар. Ооразында болгаш чагызынга хергелээр ыштарты тай-гада белектер турар, ону сөөртүп че-дирип алыр аш, машина база чок.

Ук школанын септелгени чогуур хуусаада доостуру берге. Ынчанга олче улуг кичеңгей салыры чогуур организациялардан шынгыс негет-тинип турар. Чаа өөредилге чылдына ук школага өөренир 75 уругулар уда-вас чедип келир дээрин ултас ужу-р-луг.

О. ЛАМА.

Бо чылдын июль 10-ла үнген «Шын» солунун мурунку чүгүлде ажалгалга кирер туугулар дугайым-да ойу келген айтырларын келүр-ген. Чеди чылдын шилде-биле чы-лында бердинге онаалгаларын бри-гада, участка болгаш организация бу-руу алдары-биле күсүткен тур-зун дөш демисежир чугула соруга болбас аргажок.

Объект бүрүзүн хуусаазында ду-жаары деп чүве кайы хире үнелиг дээрин Кызылдын 26-гы кварталын-дан көрүп болур. Бо микрорайонда амгы үдө 13 чурталга кырааны бар, оларже 476 аг-бүлө көчүп кирген, ийн улуг аял-саа, харылаа салбы-ры, аш-чөм магазин, аптека, уруг-лар поликлиникасы, 290 ажалчы-дан чурттаар объектинге ажалгалга киргизиле. Ол дөрге Кызылдын ту-дугуларынын чеди чылчы белеэ-дир.

Бо кварталды доозарыга чедир кылдыр ужурул ажалды хей эвес аркан. Оларга чыл төңүзүнде чедир улуг-дараалаштыр туугу-монтаж ажалдарын дооскаш, шеве-лекчилер-де дужаар № 13, 14 болгаш 15 чур-талга бажыңы болгаш амырлар-хандырылга комбинаты тамааржыр.

Ынчалза-даа күштү кагышкынар чок. Космиктиг аппарат бодунун корпузунга үш чүе сантиметр ха-ны ылы берген черлиг болуп үш чылда бир катан тааржыр дээрин шилде-биле көргүскөн. Бо сан-көр-чүлүгү болза ракеталарын болгаш Черний кылыма элериңилеринин шилде-биле элденгэн. Метеор-лук бүүдүмдери шилде-биле турар космиктиг аппаратынын шилде-биле ол-ла соругага черин үшкү совет элериңиз болгаш «Полас» деп аме-рик элериңи дык таарымчалыг бол-ган.

Метеорлук айымалды удуунун түн-неди кылдыр космиктиг аппараттар-нын салым-чолу солун болуп турар. Чижээ, бир совет элериңи, кажан ол метеорлук селектигтерини сы-рылгышкынынын аразы-биле ийе катар эртенге беши. мезелин дамчытпашаар чоразан Космоска че-дишкенин ажалдаа үшкү совет

элериңи ужуушкунуна эгезинде минута саында-ла метеорлук кезек-чегештерин 50 чедир кагышкына-рынга ийе чылдын шилде-биле таар-жы келген.

Ынчалзажок космиктиг аппарат-тарын эш үнелиг «чүгү»—аппа-раттар эес, а кижилер, космонавтар. Ынчанга бис ындыг ажалдыг де-ниде кылдыр болгусса. «Метеорлук айымалды» үе-чалазын эки билеп алыр ийе бис. 1962 чылда совет космонавтар — «Восток-3» база «Восток-4» кораблдерини коман-дирлери—боттарынын ужуушкуну (кораблдын иштинге болгаш скафандрларга), кажан Чер «метеор-лук селектигтерин» чылда эң күштү «мембранаанын» тааржыр турда, ыңчан эгелээнер. 1964 чылда «Восток-1» деп космиктиг совет кораблдын ажалдыг скафандр чокка космоска бүзүн хонукта ужу-тан болгай. 1965 чылдын март 18-те

БАШТАЙГЫ АЯЛГАЛАР

1961 ЧЫЛДЫН БУСКЭЭР

ЧАПЫ Кызылдын музика училищенин өөренирн кү-зүн оолдар, кыстар киреринин экзаменерин дужаар турган. Эк-заменерин канчаар дужаар ири бис?—деп сагышсырап, дүвүзүн ол анык кижилер экзамен чоруп турган өрөөдүн ажини ээлче-кип алган тургулаан. Шоваалан карактарлыг оолдун ээлчө келген. Эжини дидим эвес ажиткап, кире берген.

— Бээр чокчула, чокчула—деп, ында олурганнарнын бирээш чугалаан. Оолдун ат, фамилия-ын, кайын келгенин айтырган. Чугалап берген.

— Кандыг хөгжүм херекселин-ге ойнаар сен. Ол бөрүкүмээр үн-биле: — Баянга бичи ойнагылаар-ла кичи мен. Оон аягыла мандалына, дошпулууга база ойнатар мен—диген.

— Ынчаарга ойнап көрөм—ди-геш, аңаа баян тусту каапкан.

— Кандыг ырлар ойнаар мен?

— Билириң-не, туралаан-на ырдарыңны ойнап болур сен.

Тываанын улустун болгаш тыва композиторларын чамыл аялга-ларын оол ойнаа. Хүлэп алыш-кып комиссиянын кежигүчүлери бот-боттарынын арынарчыне көр-жүп, оолдун баянга багай эвес ойнаарын эндевээр. Музыканы болгаш эске-даа дааш чүдүлдерин оон дымнаар талаа-биле калды-гыл дээрин хынаан, ол чүдүлде-ге база-ла ажи болган.

— Алла Анатольевна, Дамба Хүреш-оол нити эртенге эк-заменерин калдыг дужааган-дыр, көрүп көрөм—деп, өөредилге эр-гелекчиңден экзамен комиссия-нын даргазы айтырган.

— Дамба Хүреш-оол черле эрес-тей. Орус ылдыг, төвүгүн эк-заменерин эки дужааган-дыр—диген.

— Сени училищеге хүлэп алыр-дыр бис. Ам чүгүле эки өө-ренир бо-ла—деп, экзамен комиссия-нын даргазы чугалаан. — Кандыг салбырга өөрениксең тура-д сен—деп айтырган.

Оол кезек када ыт чок олур-гаш:

— Аялга чогалдыккап турар кичи мен—диген.

— Чогадып алган аялгаларын бар бе, ыңчан?—деп, композитор Алексей Чыргал-оол айтыра каа-пкан.

— Бар-ла чүве.

— Баям, көрүткүзүл.

— Нотата бижип билбес кичи мен. Чүгүле баянга ойнап, докта-лып алган мен—дигеш, чанчыла

чыткан баянын сегирип алган.

Бир-ле чаа, тыва аялгалы ой-напкан, оон дараазында база бө-рөөн ойнаан.

— Ча, кандыг-дыр, Алексей Боктаевич — деп, комиссия дар-газы четтиккен чүве ыткаш ай-тырган.

Композитор хүлүмүзүрү аарак көрүнгөш:

— Черле аян-шинчи бар-дыр. Септел-селип ап болур-дур оо—дээн.

Эге класстарын доозуп турар үе-де, Хүреш-оол школанын хөгжүм бөлүмүнүн талантылыг диген хөг-жүчүлдеринин бирээш аларган. Бешки класска турда, школа чаа баян салып алган. Аңаа ойнаар күсүлдег кижилер-даа көвүдөн, кичи бүрүз-ле мурун ылаа-жып турар аларган. Ынчалза-даа ону бертип, үрөйиң, камың эди-дээр дээрин кичи бүрүз-ле эки сагып, оозунга ажалды камың тур-ган. Чаа баянга ойнаарын ээл-чө Хүреш-оолга бир кезеж келген.

Кезек када аай-бааш чок алгы-тып олурган соонда, «Дөң-дөң», «Бистия Тыва» болгаш эске-даа аялгаларын шору ойнатар алар-ган. Май ол каш аялгаларын ой-наптар аларганы бейиз аңаа уугу өөрүшкү болбайн канчаар! Сөөл-дүрде Хүреш-оол баянга ойнаа-рынга улам-на мергеп, хары-даа школанын уран чүлү бөлү-мүнүн баянын аларган. Чеди классты доозуп турар үдө эге-лөөш-ле, аялга чогалдыгынын оралжышкынынын кыла бер-ген. Ынчалза-даа нотаны ол мыр-най тек билбес, чүгүле «кара-улаан»-биле, башка аялга чогал-дып, оозун баянга шуут-ла шөжөж кылдыр ойнап доктадып алган.

1960 чылда Кызылда хөгжүм училищени ачтынганын ыңна-ш, сески класска тура-ла ол училищеге өөренип кириттерини белектелип бүүдү чоруда берген.

Шуш сес чыл школанын сес-ки класын чедишкенин дооскан. Хүреш-оол бодунун күзүлүн че-дин алыр-биле Кызылче тапканы ол.

1965 ЧЫЛДЫН ЧАПЫ. Кы-зыл хоорай, Ленин кудум-чуу. Хөгжүм училищенин концерт залы байырлап шы-ки кирген. Чалаткан ажалдыг болгаш училищенин дооскан оол-дар, кыстар залды шыгырт дог-ган. Училище доосканынын диплому доозукчу бүрүзүң-ле барып су-нарга, урер хөгжүм байырлагыч хөгүлү, чараш түштү чиртиде-дир ойнап кала турган.

Новосибирскинн күрүне кон-серваториянын профессору, учи-

лище доозукчуларынн күрүне эк-заменерин комиссиянын дар-газы Шевчук холунда диплом ту-дуп алган түрүп келген.

— Дамба Хүреш-оол училище-нин теоретика-композитор салбы-рын көчүт эки демектер-биле дооскаш, диплому алган. Ол бо-лунун өөредилгенин бистия кон-серваторияга уругу-дүлээр кичи чүве—дигеш, диплому аңаа ту-дускаш, оон холун үр-ле дыкыт туруп турган. Ол аразында урер хөгжүм оркестри түштү чиртиде-дир ойнап турган.

1961 чылдын күскээр чайыны-да Кызылдын хөгжүм училищенин өөренип киреринин экзамене-рин туруп турган ол ам учили-щени көчүт эки доосканынын диплому ап тургалы ол.

Училищеге өөренип турган дөрт чылдын эртенге Хүреш-оолга би-диртпээн, сактырга каш хонуктар бурунгаар-ла оон ажин ажалы кирген ыткаш сагындырган.

Бай-Тайганын ол-ла Шуйга өс-көн, баштайгы тыва композитор, РСФСР-ин уран чүгүлүнүн ал-дарлыг ажалдакчы Алексей Боктаевич Чыргал-оол доозукчу-ларга диплом тыгасканынын сөө-лүдө, Хүреш-оолдун холун туруп, чангыс чер чуртажынын чедиш-кенин көрүп турган. Хүреш-оол-дун училищенин башкыны ком-позитор Ростислав Кенденбай ба-за-ла аңаа кылаштып келгеш, бо-лунун өөреникчиинин чедиш-кенин болганын баян чедир-геш, чанында турган Чыргал-оол-ге көрүнгөш, мыңа дээн:

— Бай-Тайгандан база бир ком-позитор төртүтүп үнүп, компо-зитор-теоретик талаа-биле орту-мак артемилг талаа-биле бүү-редиг диплому толга туткан ыткашы. Бай-Тайганын оолда-рында ам 7 кичи композитор бо-луп турары ол-дур ала.

Композиторлар—эвилелдин Бай-Тайгата тургузуп каар болза, ажырбас болган-дыр. Бай-Тай-гандан моон сонгаар та каш композ-иторлар илереп үнөр чүве—деп, бир кичи баштаканы аарак чу-галаан.

ХҮРЭШ-ООЛ ДАМБАНЫН баштайгы аялгалын ийе чыл бурунгаар чон ырлажы бер-ген. Ол болза чогалдыг Алдын-оол Даржаанын «Тыва кымы» деп сөзүңге чогалткан аялгазы болур. Оон соонда «Манал чор мен», «Ынак эжим», «Айла ку-жум» деп лириктиг ырлары бо-лур. Оон ол аялгаларын ырлап азы хөгжүмге ойнай бээр, Ты-ваанын чараш бойдуз чурталы каракка көстүп келген ыткаш

кылды сагындар, бистия ажал-ишке кезеж-шыл оолдар, кыстарынын ову-хевирлери сагышка чүртүтүп келир.

Бо эртен кымын Чаданаа хо-орайг школаларынн бот-тымы-гыр уран чүлү көрүзүп болуп турган. «Ажыл-ишке ыткаштар бис» деп ыры болук школалар дык эки ырлааш берген. Ол ы-нын аялгазы бичи уругуларга таарыштыр бижитинген, кичи дымнап туркусазы келир чараш аялга болду. Ындыг чараш аялга-ны уругулар кым деп композитор баралтаган чор?—деп айтыра-рымга, «Кызылдын хөгжүм учи-лищенин сургутуу Хүреш-оол чогалткан» деп, бир башкы чуга-лаан.

Хүреш-оолдун чогалтканы «Сарымы» болгаш эске-даа ыр-ларын школалар уугу хандык-шыла-биле ырлажы турарлар. Ки-жинин боостаа-биле ырлар чо-галдардан аңгыда, чүгүле фор-тепианога эвес, харын эске-даа инструменталдег аялгаларын би-житилген. Училищенин доозары-нын каш-ла аялар мурунда «Ты-ва полканы» чогалткан. Ол дөрге баштайгы тыва полка чогалы болуп турар. Училищени доозуп үнеринин диплом ажалында чаа романстарын болгаш элээн каш аялгаларын чогалткан. Оон ол чогалдарын доозуп үнүкүлдерин күрүне эк-заменерин комис-сиязы улуу-биле үнелээн. Олар-нын аразында ийе кичиге ырлар кылдыр таарыштырган «Ынак-шылдын кара», «Билириң кай» деп чараш, эки дүтөр база бар.

— Аялга чогалдыгынын — баштайгы бажыңарын кылып чо-руур кичиге бергелер тааржы бээр-дыр, ову ажал эртерги ың-лыла беле эвес. Чогадыкчы ажалды каалам орук чок дээр бижитип болгай. Чамдык бижип алган аялгаларынын катан-катан кылдыр уугура бо-ла тааржы бээр-дыр мен. Мээң мурунда кол-ла соруга—музыка талаа-биле дөдө эртемни чедип алгы. Оон соонда чогалым, аялган-биле чо-луга бараан болуру, хейнү-ле, хейнү, эң-не экилерин чогалдып тургузганы — деп, училищени доо-зуп тура Хүреш-оол чугалаан.

Талантылыг анык оол Новоси-бирскинн күрүне консерватория-ныга өөренип киреринин эк-заменерин чедишкенин дужаа-ган келген.

Чедишкенин кырынга че-дишкенин нежеңил-ле турар болуун деп күзөл-сорукуту шу-дурга болга күзеп каалы. Т. МЫЗЫЛ-ООЛ.

„ШЫННЫ“ ЧҮҮЛҮНГЕ ХОЛБАШТЫР

ОЛ—ЧӨПТҮГҮ АЙТЫРЫГ

Амырлар-хандырылга комбинатын тудуунун дугайында айтыр-ганы «Ызыл туугу» өргөдөндө парбю-рога чокко чаа чугалажы көргөн. Ында туугу чөптөгүнүн чачалыгын эш Бондаренконун информациянын дымнаш, ында бар чөптөстөрн зар-кы тайлаарын аңаа алакан.

Туугуну, ылангы ажалгалга кир-ер туугуну хуусаазында саадыр чоруктар бисте ам-даа чалаттымаа-ны тын. Хандырылга черлеринин-даа, организацияшкынын-даа ур-жуундан темпиге шаптыктыг болу-боор чоруктар бо-ла туруп келир-дыр. Чижээ кылдыр эш Очур-оолга уду-рткан бистиге британын туруп турары №14 чурталга бажынын ап көрөөш.

Ук бажынын тавазында туруп эге-дан бис. Чогуу-на моон эгелээш, бистин темпиге кошкан. Чүл-дизе, «Тыла туугу» трезини дуу-лаар бүүдүрүлгелер комбинатын бе-лен блоктар-биле хандырап кел-ген. меканикка эргелелин көдү-түр крап берейн, узамдыктырп тур-

ганы ажалды саадаган. Бодап ко-нурун, эртен чылдын августан ол бажынын таваан салып эгелээш, чүгүле чер-биле денештир салырынга беш айны чарыдаан болгай бис. Ол дөрге каттырынын чүве-дир. Бо хире үенин дургузунда чангыс бажынын таваа хамаан чок, дөрт кат бажынын салып доозур ужурул бол-гай. Ол хожуулашкын бисти чер алы-лай барган болгаш темпиге беди-лип шылаадымыс.

Оон дараазында ындыг чергелг хандырылга талаа-биле чөптөстөр кадыгыл болуп шилчип берген. Ол-ла бажынын ханазынын салыны бо чылдын майда доозар болап, кордал эрер турган бис, а херек кырында ол ажалдын июль 10-да каап уштулду-вус. Чылдагыны база-ла хандырылга-да: бирде туубу уугутеги бээр, чам-ыкта блоктар, доора оорлатар чо-ааар, кезекте крап ажалдыр элек-тең же бээр. Бо бажында ам-даа бис-тин чедир кылдыр ажалымыс хей. Бо-дуун саналга-биле ап көрө бейиз бо.

Чылдыг эгезинден тура хандырыл-ганы үзүктелдирбөөн болза, бүүдүн чары мындыг бажынын туруп доозу-кан турар ийе бис. Темп чүгүле бис-тен хамааржыр турган болза, бис че-де хуусаан эрттербес бис. Байдал бо хелээр артар чүве болза, ук чур-талга бажынын декабрда ажалгалга дужаар дээн график база үстүрү чу-гаажок болу берген.

Чылгыт хүннери бүрүн чөп ажал-лаар арганы хандырылга черлери биске бээр болза, бис ук бажынын техниктиг комиссияга чогуур өйүзө

дужалп шылаар бис. Оон-биле кады организация ажалды күштелдирери чугула болбайн аан.

Чурталга бажыңарынын аштал-газынга, ыш олуртуугазынга му-рунда турган чурттар, келир үдөгү оон чурттакчылар кириж арганы катан база тургусар болза чөптү деп санадык мен. Ол кижилер күзүлдин-биле кириж турар болгай. Бүтү улусту кылдыр чаралаттыган туугулар—187 кварталда школа, ас-ли тууду, телевидение төвү ыткаш черлерин организацияларын шөптөп турары ол бир аны дууа болур бол-гай.

С. САНДАН.

«Ызыл туугу» өргөдөндө дашчызы.

МАРС ЧООКТА

1964 чылдын ноябрь 28-те Флори-да Кенеди дүмүчүлүн салып үн-дүргөн. «Маринер-4» деп америк космиктиг лаборатория Марса чоок-шудай берген чораз, чүл дөрге Преториинин (Мурну Африка) чогууга турган, ол лабораторияны хайгаарар черден Марстын кырын тирттыр-ганын биле белекелен деп мезе берген. Ол мезе 12 минутада 200 ажыг мил-дон километр ыраты эрте берген. оон соонда 12 минута болганда, фото-аппарат белеп деп харынын хайгаар-рал чери алган 10—15 муң километр хире бедиктен автомат 17-ден эвээш эвес кадры (фотошылканын тирт-тар кезе) тирттырган, ыңчанга «Маринер-4» Марстын орбитазынча ужа берген. Эң-не нарыны оон соон-да—июль 15-те болган. Черге дуру-хевирин дамчыдып бээр талаа, ав-томаттын каар

Даштыкыда

Ынак маалыры

Эскалация бодунун хууда хажыт-